

ОФІЦІЙНИЙ ТА НЕОФІЦІЙНИЙ ПОГЛЯД НА СУЧАСНУ УКРАЇНСЬКУ КУЛЬТУРНУ ПОЛІТИКУ

І. Я. Хома

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка”

© Хома І. Я., 2016

Розкрито ставлення до офіційної політики в сфері культури та її наслідків станом на кінець 2013 р. Акцент зосереджено на офіційних даних та думках інтелектуалів та експертів українського громадського суспільства.

Ключові слова: Культурна політика, спадщина, національна пам'ять, громадянське суспільство.

Euromaidan and dignity revolution, which further continues, clearly show that without change in the national policy of culture change the country will be very difficult. It's tactics and strategy formation space of life for the citizens of Ukraine, information about Ukrainian and country in the world, formed throughout history and established in today's harmful and humiliating stereotypes, myths. Obviously the official state culture has long been not satisfied an active, creative part of society. Outside the official data analysis of cultural policy meet in publications, cultural in content, authored by writers, critics, scholars and public figures.

Balance cultural processes, that attitude to culture as an important tool strengthening state sovereignty on the political, spiritual, economic and other levels and other levels within Ukraine and abroad ensured civil society. They monitor cultural processes. Among the most notable, sharp and accurate assessments of cultural policy is advisable to allocate positions L. Kostenko, I. Dziuba, O. Zabuzhko, M. Riabczuk and other lesser-known experts. These persons is difficult to accuse of bias.

In the article was put goal disclose the relationship to the national cultural policy of the Ukrainian intelligentsia and civil society experts, that are recognized in Ukraine and the world.

Key words: Cultural policy, heritage, national memory, civil society.

Постановка проблеми. Євромайдан та Революція гідності, яка й далі триває, переконливо доводять, що без змін у національній політиці в сфері культури змінювати країну дуже важко. Адже це тактика і стратегія формування вільного простору життя для громадян України, інформації про українців та державу в світі, розв'язання сформованих впродовж історії та утверджених у сьогоденні шкідливих та принизливих стереотипів, міфологем тощо. Очевидно, що офіційний стан справ давно вже не задовольняє активну, творчу та небайдужу частину суспільства. Поза офіційними даними аналіз культурної політики держави зустрічаємо в публікаціях, культурологічних за своїм змістом, авторами яких є літератори, критики, науковці та громадські діячі [1–8].

Під час написання статті ставилось за мету розкрити ставлення до національної культурної політики серед української інтелігенції та експертів громадського суспільства, що не мають відношення до відповідних органів державної влади та є визнаними в Україні й світі.

Виклад основного матеріалу. Загалом офіційна картина стану культури виглядає приблизно так, що нагромаджений за століття культурний потенціал переважно вдалося зберегти, а це унікальні музейні зібрання та бібліотечні фонди, пам'ятки архітектури та скульптури, самобутні творчі колективи та студії, безцінні твори народних майстрів тощо. Труднощі з фінансуванням не призвели до закриття театрів, концертних залів чи філармоній. За цей час навіть було відкрито низку нових осередків культури. У вересні 1999 р. у Полтаві було урочисто відкрито нову виставкову залу – галерею сучасного українського мистецтва. Отримали нові приміщення Київський дитячий музичний театр, Київський театр ляльок. Здобули державний статус львівський театр “Воскресіння”, молодіжний театр ім. Леся Курбаса. Створено муніципальний театр “Хортиця” у Запоріжжі. Відбудовано Михайлівський Золотоверхий собор у Києві, реставровано Золочівський замок, Палац Розумовських у Батурині, Одеський національний академічний театр опери та балету та інші.

Це поодинокі приклади, на тлі сотень пам'яток культурної спадщини, які потребують втручання держави в їхню відбудову чи реставрацію. Це також своєрідне прикриття, що в своїй основі забезпечувало видимість культурної політики, яку проводила держава.

Баланс культурних процесів, тобто ставлення до культури як важливого інструмента зміцнення державного суверенітету на політичному, духовному, економічному та інших рівнях у середині України та поза її межами забезпечувався громадянським суспільством. Саме воно, в силу свого поступового зміцнення, здійснює постійний моніторинг культурних процесів. Серед найбільш помітних, гострих і точних оцінок культурної політики доцільно виділити позиції Л. Костенко, І. Дзюби, О. Забужко, М. Рябчук та інших менш відомих широкому загалу експертів. Вказаних осіб важко звинуватити в упередженості та зловтішанні з невдач, помилок тощо.

Ліна Костенко в 1999 р. виступила перед студентами Києво-Могилянської академії з своєю лекцією про культурну політику від часу проголошення незалежності під назвою "Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала" [1]. У лекції вказано, що не було зроблено на початку творення держави та призвело до формування та продукування викривленої картини про українців та Україну загалом. Л. Костенко пише: "Маємо не ефект, а дефект головного дзеркала, місцями воно розбите, уламки розкидані скрізь по світу. Та й взагалі цей телескоп встановлений нам не нами. Запрограмований на систему анахронічних уявлень, він умисно спотворює обличчя нації. Відтак і живемо в постійному відчутті негараздів, психологічного дискомфорту, викривленої істини... Україну мало хто знає, її все ще плутають із Росією, її проблеми для світу неактуальні, за нею тягнеться шлейф історичних упереджень, не спростованих нами й досі" [там само, с. 11–12].

Україна мала насамперед – об'єктивно оцінити ситуацію, розробити свою гуманітарну політику, її стратегію та пріоритети. Зафіксувати себе в свідомості людства парадоксом молодій державі з тисячолітньою культурою, що була досі заблокована в силу історичних причин. Нам не вдалось стати відкриттям для світу, а не морально ущербним народом у чужих віддзеркаленнях. Натомість Л. Костенко стверджує, що сталося непростене, – вже не імперія, не ворог, а у своїй же незалежній державі знайшлися сили, різнозаряджені, та водночас спрямовані на демонтаж України [Там само, с. 13, 27–28].

Іван Дзюба у своїй брошурі "Україна перед Сфінксом майбутнього", що побачила світ на 10 році незалежності, акцентує увагу на тому, що саме

українська культура – це є гарант національного майбутнього. Саме через культурне самоствердження можна досягти національного самоусвідомлення та політичної самоідентифікації нації. І. Дзюба акцентує увагу на тому, що для цього є як великі культурні здобутки, так і великі небезпеки (мовна, культурна, психологічна зрусифікованість значної частини населення). Однак маємо концентрований зовнішній тиск задля збереження наслідків русифікації та її поглибленні, а в українському суспільстві бракує політичної волі протистояти цьому тискові. Критично бракує реальної, а не декларативної української культури [2, с. 30–31].

У 2003 р. Л. Костенко посилила своє критичне ставлення до офіційної культурної політики: "Дванадцятий рік Незалежності, а імідж України у світі щодалі гірший, з усіма формами латентної упередженості, бо хоч вона ніби й не присутня у свідомості людства, але водночас існує якась розлита в повітрі неприязнь до українців як до нації, що нібито наділена цілим спектром органічно притаманних їй антипатичних рис. Недолугістю, скажімо, простацтвом, ба навіть штамом колаборанства й антисемітизму. Досить лише згадати фільми, що з'являються час від часу і вводять глядачеві чергову ін'єкцію неповаги до українців.

Такі атракційні винятки, як брати Клички чи футболіст Шевченко, становища не рятують. Йдеться про головне: про цілісний недеформований образ України у світі, який поставав би реальними домінантами її культури крізь вади й патології, притаманні, зрештою, багатьом державам. Такого образу ще немає. Поки у нас тут або самобичувались, або займались мелодекламаціями про відродження, в Україні сталося переродження, а рейтинг її у світі впав до найнижчої позначки" [3, с. 459].

У цих інтелектуальних роздумах Л. Костенко порушує питання комунікативної катастрофи, яка приховано, але розгорталась в Україні. Йдеться про мову, яка у всіх народів – це засіб спілкування, у нас це – фактор відчуження. Не інтелектуальне надбання століть, не код порозуміння, не першоелемент літератури, а з важкої руки імперії ще й досі для багатьох – це ознака націоналізму, сепаратизму, причина конфліктів і моральних травм.

Йдеться ж навіть не про вживання чи не вживання української мови, а про зживання її зі світу. Подібні ситуації в постколоніальних країнах були, але щоб після здобуття Незалежності у власній державі терпіти таку дискримінацію, такий неприхований цинізм, – це безпрецедентно.

І тут, на думку Л. Костенко, слід відверто сказати, що чинником цієї катастрофи є не лише брутальний шовінізм, а й значна частина самих

українців, які, втративши свою національну ідентичність і не ставши органічно людьми російської культури, становлять конгломерат нечіткої національної належності, що продукує найпримітивніший засіб спілкування – суржик. Л. Костенок пише, що це вже хронічна хвороба нації, яку не вилікуєш ні пігулками, ні грошовими преміями всеукраїнських конкурсів, ні бальзамом патетики про національні святині. Особисто я довго покладалася на магічну силу цілющих трав, на генетичне здоров'я нації. І все-таки на сьогодні дійшла висновку, що вся ця екстрасенсорика не допомагає. Тут вже потрібна шокова терапія [3, с. 464].

Події президентської виборчої кампанії 2004 р. засвідчили, що в своїх застереженнях та передбаченнях Л. Костенко та І. Дзюба не перебільшували, а були точні. Адже всім відомий сценарій політичного поділу країни успішно було реалізовано командою “Партії регіонів” та комуністів. Власне культурна політика підвела суспільство під реалізацію такого сценарію та інших політичних технологій.

Після “Помаранчевої революції” не бракувало порад та аналізу проблем і перспектив культурної політики.

Журналіст та публіцист Микола Рябчук у статті “У ліжку зі слоном”, або колоніальна спадщина і постколоніальна спадковість” дає зрозуміти, що без глибокого та критичного осмислення буде складно здійснювати позитивні зміни. Адже, на його думку: “Колоніальна спадщина в Україні є досить важкою – ще важчою навіть, ніж комуністично-тоталітарна. Негативний self-image і комплекс неповноцінності – це лише один бік медалі. Другий бік, пов'язаний із тим-таки комплексом неповноцінності, – це гіперпозитивний self-image, мегаломанське поширення географічних меж свого етносу, гіперболізація його культурної унікальності та вигадання щонайглибших історичних коренів” [4].

Однією з тих, хто спробував поставити діагноз і намітити нові орієнтири для культурної політики була Оксана Забужко. У грудні 2005 р. в інтерв'ю газеті “Дзеркало тижня” зазначила, що “нова влада успадкувала країну, яка знаходиться на порозі гуманітарної катастрофи”. Вона певною мірою у цьому інтерв'ю сподівається, що нова помаранчева команда усвідомить стан справ, розробить програму гуманітарних реформ, а не буде за інерцією “розвивати культуру”. Адже, за її словами все, що робилось до того часу, це був розвал старої, ще радянської інфраструктури і нічим не обмежений бенкет на руїнах – у вигляді паювання бюджетних коштів. А все, що успішне робилось у культурній сфері, то це було не завдяки, а всупереч державі. Такий стан справ О. Забужко позначила як

“партизанський розвиток”. Однак відсутність участі держави призвело до того, що Україна за роки незалежності випала з числа культурних націй. Впевнено стверджує, що українська чиновницька невігласократія примудрилася в історично стислі терміни виконати колосальну руйнівну роботу. Найзагрозливішим було те, що інформаційний простір віддали на відкуп колишній митрополії – Росії. Це О. Забужко позначила, як культурний колоніалізм. Тому і всі наші показники на рівні не європейських країн, а колишніх колоній третього світу.

О. Забужко наголошує, що найбільша загроза нашого культурного колоніалізму – не “зовнішня”, а “внутрішня”: в таких умовах неможливі ні національна консолідація, ні остаточне витворення політичної нації. Тому, краще поспішити якнайшвидше виправити пріоритети: з колоніальних – на державницькі. Негайне вироблення кваліфікованої, довготермінової програми стратегічних реформ на всіх ділянках гуманітарного розвитку – це сьогодні, без перебільшення, справа національного порятунку [5].

У вересні 2006 р. питання культурної політики держави підняли керівники громадської організації “Українська ліга зі зв'язків з громадськістю” Андрій Ротовський та Юрій Штепа, які позначили її як “Українська національна ідея: від плачу до конструктивного діалогу. Навіщо потрібна загальнонаціональна ідея України?”. Культурну політику, яка тривала станом на 2006 р., назвали швидше “плач Ярославни”, ніж конструктивний діалог, який може дати Україні нову точку відліку. При тому, автори зазначають, що громадськість усвідомлює необхідність створення національної ідеї, однак кроків до її формування не робить, очікуючи, що хтось прийде й усе зробить, як треба. Акцентують увагу на тому, що розмови про відсутність в Україні національної ідеї й оплакування стану справ – лукавство. Відсутнє чітке формулювання цієї ідеї [6].

У кінці 2007 р. політичний експерт Андрій Окара наголошував на потребі перекодування матриці “високої” культури – бодай на рівні належної інтерпретації найкращих здобутків української культурної спадщини та “розширення свідомості” сучасних митців. Без власної великої місії українська культура буде не цікава не лише іншим народам – вона втратить привабливість навіть для україномовних українців. Саме через грамотне позиціонування, просування та інтерпретування української культури, як усередині країни, так і поза її межами, може зміцнити український дискурс, привернути до нього увагу, за певних умов навіть створити на нього моду. А. Окара підкреслює, що цінним феноменом української культури є широке збереження автохтонного культурного коду, якої в сучасному світі стає

дедалі менше й менше. Одночасно автор застерігає, що загрози і плани “обнулити” Україну – позбавити її “культурного суверенітету” залишаються. Йдеться про “малоросієзацію” та “європеїзацію”. Саме національна культура та “гуманітарна аура нації” стануть основою “м’якої влади” тієї чи іншої держави. Саме така м’яка влада, у ситуації коли глобалізація нівелює державні кордони між країнами, саме “культурний суверенітет” нації стає наріжним каменем, здатним урятувати її для майбутнього. Піднімає питання, що тогочасна українська еліта мислить у категоріях минулого і вона не здатна концептуально відповідати на актуальні виклики. А от нова – контреліта, ще тоді не ввійшла в політику і не стала розпорядником національних ресурсів і прошарком, причетним до вироблення й ухвалення рішень. Одночасно існує загроза, що контреліта може перейняла стиль поведінки та спосіб мислення представників антиеліти, відтак поповнити її лави. Пропонує певні орієнтири, виходячи з того, що в історії великі країни створюють великі культури, але є і інший хід історії, коли великі культури створюють великі держави. От саме цей другий шлях в українському випадку є актуальним [7].

У 2012 р. Національний інститут стратегічних досліджень опублікував аналітичну доповідь “Культурна політика України: національна модель у європейському контексті”, де в передмові керівник гуманітарного відділу Сергій Здіорук зазначив, що: “Становище, в якому вже багато років перебуває українська культура, не можна вважати задовільним з будь-якого погляду. Окремі позитивні та обнадійливі явища лише підкреслюють критичний стан загальної картини. Така ситуація має об’єктивні причини економічного порядку, однак багато в ній залежить і від суб’єктивних чинників, таких як відсутність доброї волі, байдужість, інертність і провінційність мислення, відданість застарілим концепціям, насамперед у тих, хто за своїм статусом має приймати політичні й адміністративні рішення у цій сфері. В основу ж, на нашу думку, покладено недостатнє розуміння місця, що займає культура в сучасному світі, її справжнього значення для держави, що претендує на звання цивілізованої. Тому фактичний огляд і теоретичний аналіз ситуації в українській культурі (а також позитивного зарубіжного досвіду) є не лише своєчасним, а й необхідним” [8, с. 3]. Традиційна розмова про щось, але поза увагою ключові чинники, що гальмували та тримали українське суспільство в стані конфлікту і вели до деконструкції держави.

У межах дискусії деякі учасники все ж таки звернули увагу на ключові чинники. Одним з них був той ж таки С. Здіорук, який зауважив, що: “Він був

прибичником декомунізації суспільства і в кінці 80-х років, і в середині 90-х, і зараз. Неправильним є уявлення про це явище як таке, що пройде саме по собі. Суспільство має збагнути, що більшість негараздів у ХХ ст. саме від подібної інертності. Відзначив істотний внесок НІСД у справу декомунізації та демократизації українського суспільства. Зокрема вказав, що директори Інституту протягом восьми років входили до Урядової комісії з вивчення діяльності ОУН-УПА. Така Комісія науково довела (при цьому глибоко вивчивши різні архівні та інші матеріали, а також опублікувавши офіційний висновок), що ОУН та УПА це не просто певні угруповання, як трактують деякі польські або російські дослідники, а це борці за свободу й незалежність Української нації, які повинні мати глибоке й високе шанування, бо справді є ветеранами руху опору тоталітарним режимам. Навіть сьогодні ще актуальним є ухвалення Закону “Про люстрацію”, аби показати, які люди знущалися над Українським народом, а які доклали зусиль для того, щоб ми почувалися українцями і європейцями в колі інших народів” [8, с. 48].

Проректор Національного університету “Острозька академія” Петро Кралюк зупинився на кількох тезах: українська культура перебуває у “полі” російської культури; дуже високий ступінь русифікованості української культури визначає контекст її сприйняття. Як наслідок, багато оригінальних філософів із України, не менш значущих, ніж Григорій Сковорода, залишаються невідомими для широких кіл громадськості. Це, наприклад, сучасник Сковороди Гуго Коллонтай, представник польського просвітництва, який народився в Україні і його діяльність була пов’язана з Україною. Це й Алі Аккермані, видатний мусульманський філософ посткласичного періоду, який народився на українських землях. Ще один приклад – Василь Довгович, який був обраний членом-кореспондентом угорської академії наук, знавець філософії Канта, прекрасний поет. І те, що ці фігури є майже невідомими в Україні, зумовлено тим, що вони не знаходилися у “полі” російської культури. Через домінування російського культурного контексту ми випускаємо дуже багато яскравих явищ української культури, цілком вибірково акцентуючи увагу на персоналіях, які переважно так чи інакше були пов’язані з російською культурою. Другий момент: через те, що ми перебуваємо у “полі” російської культури, ми є провінційними відносно російської культури, і таким чином глибоко провінційні відносно європейської культури [8, с. 53].

12 грудня 2015 р. “Українська правда” опублікувала тези Оксани Забужко, виголошені на зустрічі в Києві під назвою “Культура як національ-

ний нарратив. Чи може бути успішною країна без СВ?”, де зазначено: “Україна всі 24 роки незалежності не говорить сама про себе. Не запропонувала Заходу свою story”. Інформаційно цілий світ був підготовлений до демонтажу України. Бо відомо, що одна половина України – прозахідна, друга – проросійська. А це дуже гарна схема – бінарна опозиція: чорне і біле, російська і українська, православні і католики. Якби не Майдан, ніхто б не здивувався демонтажу України, де західну частину розбирають сусіди, а східна відходить Росії. Нам вдалося видряпатися і опинитися з шансом на майбутнє. Думаю, що решта справи – війна за знання, за медіа, за вибудовування певної мережі тих, хто знає [9].

Висновки. Отже, позиція вказаних представників українського культурного та громадського середовища є достатньо критична і не зводиться до економічних проблем. Перебування в просторі російського та посттоталітарного-комуністичного культурного просторів, або загалом колоніальної спадщини – ось ключовий виклик і основна загроза для української культури. Тому за роки незалежності українській культурі не вдалось стати відкриттям для світу. Також не відбулось глибокого осмислення, що через культурне самоствердження можна досягти національного самоусвідомлення та політичної самоідентифікації нації. Тобто закласти основи того, що є гарантом для проведення політичних та економічних реформ, сталого розвитку та позитивного іміджу країни.

Суспільно-політичний стан у країні переконливо засвідчує, що від часу проголошення незалежності культурна політика була декларативною. Це забезпечувало роботу всіх інститутів культури, які, на жаль, так і не стали важливим чинником подолання тоталітарної та загалом колоніальної спадщини. Відповідно від усвідомлення цих тенденцій залежить наскільки ми швидко приступимо до утвердження державницьких принципів у культурній політиці.

1. Костенко Л. Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала / Л. Костенко. – Київ, 2005. – 32 с.
2. Дзюба І. Україна перед Сфінксом майбутнього / І. Дзюба. – Київ, 2001. – 35 с.
3. Костенко Л. Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф / Л. Костенко //

Дві Русі / За загальною редакцією Лариси Івшиної. – Видання четверте, стереотипне. – К. : ЗАТ “Українська прес-група”, 2005. – 496 с.
4. Рябчук М. “У ліжку зі слоном”, або колоніальна спадщина і постколоніальна спадковість / М. Рябчук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://gazeta.dt.ua/CULTURE/u_lizhku_zi_slonom_abo_kolonialna_spadschina_i_postkolonialna_spadkovist.html.
5. Забужко О. На порозі гуманітарної катастрофи культурна політика і державна незалежність / О. Забужко // Дзеркало тижня. – № 47 (575). – 3 грудня 2005.
6. Ротовський А., Штепа Ю. “Українська національна ідея: від плачу до конструктивного діалогу. Навіщо потрібна загальнонаціональна ідея України?” / А. Ротовський, Ю. Штепа // Дзеркало тижня. – № 34 (613). – 9 вересня 2006.
7. Окара А. “Культурний суверенітет” нації в добу постмодерну, або як перекодувати “локальну” культуру / А. Окара // Дзеркало тижня. – № 42–43 (671–672). – 10 листопада 2007.
8. Культурна політика України: національна модель у європейському контексті : аналіт. доп. / С. І. Здіорук, О. М. Литвиненко, О. П. Розумна; за ред. С. І. Здіорук. – К. : НІСД, 2012. – 69 с.
9. Забужко О. Країна без своєї історії не стане регіональним лідером / О. Забужко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://life.pravda.com.ua/culture/2015/12/12/204689/>

References

1. Kostenko L. (2005), *Humanitarian aura nation or defect of the primary mirror*, Kiev, 32 pp.
2. Dziuba I. (2001), *Ukraine before the Sphinx future*, Kiev, 35 pp.
3. Kostenko L. (2005), *Ukraine as a victim and a factor of globalization disasters*, in (Ed.) Larisa Ivshyniia, *Two Ruses, Ukrainian press-group*, Kiev, 2005, 496 pp.
4. Riabchuk M. “In bed with an elephant” or colonial and postcolonial legacy inheritance, available at: http://gazeta.dt.ua/CULTURE/u_lizhku_zi_slonom_abo_kolonialna_spadschina_i_postkolonialna_spadkovist.html.
5. Zabuzhko O. (2005), *On the verge of a humanitarian catastrophe cultural policy and state independence*, *Dzerkalo tyzhnia*, 3 (December), № 47 (575).
6. Rotovskyy A. Shtepa Yu. (2006), *Ukrainian national idea: from weeping to a constructive dialogue. Why a national idea of Ukraine*, *Dzerkalo tyzhnia*, 9 (September), No. 34 (613).
7. Okara A. (2007), *The cultural sovereignty of the nation in the period of post-modern or recode as “local” culture*, *Dzerkalo tyzhnia*, 9 (September), No. 34 (613).
8. *Cultural Policy of Ukraine: national model in the European context* (2012), O. Zdioryk, O. Lutvunenko, O. Rozymna, in O.Zdioryk (Ed.), Kiev, 69 pp.
9. Zabuzhko O. (2015), *Country without its history will not becomes a regional leader*, available at: <http://life.pravda.com.ua/culture/2015/12/12/204689/>